

המגזר הלא מוכר:

החינוך העל-תיכוני הלא אקדמי בישראל

דו"ח מחקר

מוגש על ידי:

אברהם יוגב

רינת ארביב-אלישיב, עדית ליבנה, אורן פזמוני לוי

בית-הספר לחינוך

אוניברסיטת תל-אביב

ספטמבר 2005

המחקר מומן על ידי הקרן הלאומית למדע

מספר מענק: 979/03

תודות

למחקר זה שותפים רבים וחשובים, ולכולם אנו מכירים תודה.

תודה לקרן הלאומית למדע, אשר מימנה את המחקר, ואפשרה לו לקרום עור וגידים.

תודה על שיתוף הפעולה והסיוע לשלום בן משה, מנהל המכון הממשלתי להכשרה טכנולוגית; לשמעון דוד, אחראי על טיפול באוכלוסיות מיוחדות ופרויקטים מיוחדים במכון; לסיגל שלח, חוקרת במנהל תכנון מחקר וכלכלה במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה וליוסף גידניאן, תחום חברה ורווחה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תודה למנהלי הרשתות שאפשרו לנו לבצע את המחקר.

תודה מיוחדת למגוון המוסדות בחינוך העל-תיכוני שהשתתפו במחקר - למנהלים שאישרו לנו להעביר את השאלונים, לסגל המנהלי שסייע לנו בתיאום ובהעברת השאלונים, וכמובן לכל הסטודנטים על הנכונות, הרצון ושיתוף הפעולה במילוי השאלונים.

תודה מקרב לב לעוזרי המחקר השונים, שעזרו לנו רבות בשלב הארוך והמייגע של איסוף הנתונים.

תודה אחרונה לפרופ' חנה איילון על הערותיה המועילות והמחכימות.

פרופ' אברהם יוגב
וצוות המחקר
אוניברסיטת תל-אביב

המגזר הלא מוכר: החינוך העל-תיכוני הלא אקדמי בישראל

דו"ח מחקר - ספטמבר 2005

תקציר

מחקר זה מתמקד ברובד השלישי במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל - החינוך העל-תיכוני הלא אקדמי (יכונה להלן החינוך העל-תיכוני) - דהיינו, חינוך בעל אוריינטציה מעשית המעניק תעודת מקצוע, ולא תואר אקדמי. כיום, חינוך זה איננו מוכר בישראל כיוון שלא קיים גוף ידע מקיף אודותיו, וכיוון שהאפשרויות לשדרוג הלימודים בו ללימודים אקדמיים הן מוגבלות ביותר. זאת, בניגוד למדינות מערביות רבות בהן התגבשה בהדרגה מדיניות המכילה את החינוך העל-תיכוני, ומעודדת ניעות של סטודנטים בין הרבדים השונים במערכת ההשכלה הגבוהה.

המחקר הנוכחי מבקש לבחון את החינוך העל-תיכוני בישראל, תוך התמקדות בסוגיית שדרוג הלימודים ללימודים אקדמיים, ולענות על ארבע שאלות מחקר מרכזיות. שתי השאלות הראשונות מתייחסות למימד האובייקטיבי בסוגיית השדרוג: ראשית, מי הם הסטודנטים הלומדים בחינוך העל-תיכוני לעומת הסטודנטים הלומדים באוניברסיטאות ובמכללות? שנית, האם קיים ריבוד פנימי בחינוך זה לפי סוגי ההכשרות או לפי תחומי הלימוד? שאלות המחקר האחרונות מתייחסות למימד הסובייקטיבי בסוגיה זו: שלישית, האם הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני שונים מהסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות מבחינת המוטיבציות שהניעו אותם לבחור בחינוך זה וכן לבחור במוסד בו הם לומדים? ורביעית, כיצד הסטודנטים בחינוך זה מתייחסים לסוגיית השדרוג, והאם הם מעוניינים בכך?

המחקר מבוסס על מדגם של 2445 סטודנטים, שלמדו בשנת הלימודים תשס"ד ב-58 מוסדות בחינוך העל-תיכוני. המדגם הוא מדגם ארצי, המרובד לפי תחומי לימוד (אמנות, מקצועות המנהל, אמנות שימושית, אדריכלות ועיצוב פנים, הנדסת תעשייה וניהול, הנדסת כימיה וביולוגיה, אלקטרוניקה ומחשבים והנדסה טכנולוגית) וסוגי הכשרות (פרטית וציבורית), תוך התחשבות במיקום הגיאוגרפי של מוסדות הלימוד (צפון, מרכז, דרום) ובגודלם היחסי (גדול, בינוני, קטן).

כאמור, שאלת המחקר הראשונה עניינה בבחינה של הסטודנטים הלומדים בחינוך העל-תיכוני וההבדלים הקיימים בינם לבין הסטודנטים הלומדים באוניברסיטאות ובמכללות. הממצאים

מעידים כי החינוך העל-תיכוני פותח את שערי ההשכלה הגבוהה לשיעור גבוה, יחסית, של סטודנטים מקבוצות חברתיות חלשות ובעלי הישגים לימודיים נמוכים. כך למשל, במגזר זה שיעור הסטודנטים הערבים, בני הפריפריה, בעלי הורים עם השכלה נמוכה או בוגרי המסלול המקצועי הוא גבוה יותר מאשר במכללות ובאוניברסיטאות. לכן, שדרוג מגזר חינוכי זה עשוי להוביל ליותר שוויון חברתי במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל.

שאלת המחקר השנייה היא האם קיים ריבוד פנימי בחינוך העל-תיכוני, והאם ריבוד זה הוא תוצאה של סוג ההכשרה או של תחומי הלימוד. באופן כללי, נמצא כי כמעט ולא קיים ריבוד פנימי לפי ההכשרות השונות וכן לפי יוקרת תחומי הלימוד. כלומר, במידה וקיימים הבדלים בין הסטודנטים הלומדים בתחומים השונים, הם נובעים בעיקר מזמינות מוסדות ותחומי לימוד ומתהליכי סלקציה עצמית, ולא מתחרות בין הסטודנטים. שוב, היעדרו של ריבוד פנימי ברור מרמז כי מתן האפשרות לסטודנטים בחינוך העל-תיכוני לשדרג את לימודיהם ללימודים אקדמיים עשוי לקדם שוויון הזדמנויות, אם כי לא מן הנמנע שהשדרוג יוביל בעתיד הרחוק יותר דווקא ליצירת ריבוד פנימי בין הסטודנטים בחינוך זה.

השאלה השלישית מתמקדת במניעים לרכישת השכלה גבוהה ולבחירת מוסד לימודים. הממצאים מלמדים כי בניגוד לתפישה המקובלת בקרב הציבור ובקרב קובעי המדיניות, קיים דמיון במניעים לרכישת השכלה של הסטודנטים ברבדים השונים של מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. נראה כי הסטודנטים פונים ללימודים בעיקר לאור השפעות חיצוניות וחוסר ברירה ושאיפות לפיתוח מקצועי. לעומת זאת, הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני נבדלים מהסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות בכל הנוגע למניעים לבחירת מוסד לימודים, שאינם בולטים אצלם. בנוסף, נמצאו הבדלים מסוימים בין הסטודנטים בהכשרות השונות במניעיהם ללמוד בחינוך העל-תיכוני. אם כך, מתן האפשרות לשדרוג הלימודים יאפשר לסטודנטים בעלי מוטיבציות הן אקדמיות והן מקצועיות להשתלב בהשכלה הגבוהה האקדמית.

שאלת המחקר הרביעית היא האם הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני בכלל מעוניינים בשדרוג לימודיהם, ובאיזה אופן הם מעוניינים בשדרוג זה. באופן כללי, נראה כי הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני מביעים רצון רב בשדרוג, אולם אינם מעדיפים אפשרות כזו או אחרת. ביתר פירוט, האפשרויות שעלו הן שדרוג אוניברסיטאי המאופיין בתוכנית אקדמית קלאסית, לעומת שדרוג אלטרנטיבי הכולל הכרה בלימודים העל-תיכוניים והשלמת הלימודים במוסדות על-תיכוניים או

במכללות. עם זאת, הסטודנטים כמעט ואינם מבחינים בין אפשרויות אלו. במלים אחרות, למרות המדיניות הנהוגה כיום, הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני בהחלט מודעים לחשיבותה של ההשכלה הגבוהה האקדמית, והיו מעוניינים להשתלב בה.

לסיכום, ממצאי המחקר מעידים על החשיבות הרבה הטמונה בשדרוג הלימודים בחינוך העל-תיכוני ללימודים אקדמיים. שדרוג זה יאפשר לבני קבוצות חברתיות חלשות ולבעלי יכולת לימודית נמוכה נגישות להשכלה הגבוהה האקדמית, אשר לרוב נמנעת מהם. כמו כן, השדרוג יהפוך את מערכת ההשכלה הגבוהה למודולארית יותר, ויקדם ניעות של סטודנטים בין הרבדים השונים במערכת זו. זאת, בהתאם למדיניות הנהוגה במדינות מערביות רבות, ובניגוד לזו הנהוגה כיום בישראל. הממצאים מכוונים לסדרה של המלצות הנוגעות לאופי ולמהות השדרוג הרצוי. ההמלצות העיקריות הן מיסוד וארגון של השדרוג אשר יתמקד בסטודנטים ולא במוסדות הלימוד; המשך האחריות על הניהול המקצועי של החינוך העל-תיכוני בידי המכון הממשלתי להכשרה טכנולוגית, בעוד שהאחריות על הניהול האקדמי של השדרוג תוטל על המועצה להשכלה גבוהה; הקפדה על שיתוף פעולה בין הגורמים השונים, וביניהם גם האוניברסיטאות, המכללות והמוסדות העל-תיכוניים וכן ביצוע מחקרים נוספים במטרה להרחיב את הידע הקיים אודות החינוך העל-תיכוני בישראל. המלצות אלו עשויות לקדם את מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל לעבר שוויון חברתי רב יותר.

**** עותקים נוספים של המחקר ניתן להוריד מאתר היחידה לסוציולוגיה של החינוך והקהילה בבית**

<http://www.tau.ac.il/education/soc.html>

הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב:

תוכן עניינים

עמוד

1	החינוך העל-תיכוני הלא אקדמי בישראל : המגזר הלא מוכר	פרק 1 :
17	מתודולוגיה	פרק 2 :
27	פרופיל הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני	פרק 3 :
40	האם יש ריבוד פנימי בחינוך העל-תיכוני?	פרק 4 :
62	מניעים לרכישת השכלה על-תיכונית ולבחירת מוסד לימודים	פרק 5 :
74	עמדות הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני לגבי שדרוג לימודיהם	פרק 6 :
84	סיכום והמלצות	פרק 7 :
91		מקורות
97	שאלון המחקר	נספח :

חוקרים טוענים כי אקדמיזציה של החינוך העל-תיכוני תקדם שוויון

המלצה: האקדמיה תכיר בהשכלה על-תיכונית

מאת תמרה טראובמן

כשביקש אלון שלו להירשם ללימודי הנדסה באוניברסיטה, התברר לו כי ההשלמות שייאלץ לעשות כדי להגיע לציוני הבגרות והפסיכומטרי הנדרשים ייארכו כמה שנים. משום שמדובר ביותר מדי זמן ויותר מדי כסף, בחר שלו ללמוד במסלול להנדסת אסות חשמל ואלקטרוניקה בנתניה; אבי כהן מדימונה לומד הנדסאות אלקטרוניקה ומתמחה בתקשורת נתונים בבאר שבע - כמו רוב הסטודנטים במקום לימודיו, גם הוא לא סיים את התיכון עם תעודת בגרות, אלא עם תעודת חשמלאי.

שלו וכהן הם שניים מ-60 אלף סטודנטים הלומדים במסגרת חינוך על-תיכוני בארץ - לימודים שמטרתם הכשרה מעשית, אינם מוכרים כאקדמיים ובסופם מענקת תעודת מקצוע (לרוב תעודת הנדסאי). צוות מחקר מאוניברסיטת תל אביב בדק לראשונה מי הם אותם 20%

מהסטודנטים בישראל, מהן שאיפותיהם ואילו אפשרויות מעניינים להם לימודיהם.

ממצאי המחקר, שמתפרסמים כאן לראשונה, מגלים כי בקרב הסטודנטים בחינוך העל-תיכוני ישנו שיעור גבוה יחסית של כאלה הבאים ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה. כמו כן, גיבש הצוות סדרת המלצות, שלפיהן יש לערוך אקדמיזציה של החינוך העל-תיכוני - החוקרים אינם מציעים לשנות את תוכניות הלימוד, אלא להעניק נקודות זכות אקדמיות בעבור קורסים שיתאימו לדרישות. לפי הצעתם, כל סטודנט יידע מראש אילו קורסים יקנו לו נקודות אקדמיות, ובתום לימודיו יוכל להשתמש בהן במסגרת השלמה לתואר ראשון.

לימודי ההנדסאים (שבהם לומדים מרבית הסטודנטים העל-תיכוניים) נמצאים באחריות המכון הממשלתי להכשרה בטכנולוגיה ובמרע (מה"ט) במשרד התמ"ת (תעשייה, מסחר ותעסוקה). במה"ט מגלים אהדה רבה

למחקר ולהמלצותיו של ראש קבוצת המחקר, הפרופ' אברהם יוגב מאוניברסיטת תל אביב. התמ"ת כבר החל לפעול לקידום העניין, ובסמסטר ב' תיפתח תוכנית ניסיונית (ראו תיבה).

"המגזר הלא מוכר", מכנים החוקרים את החינוך העל-תיכוני. יוגב אומר כי "זהו מגזר שהידע עליו מצומצם ביותר, הסטודנטים בו לא מוכרים והוא אינו מעניין אף אחד. הוא נתפס כשולי ומגורר תק ממערכת ההשכלה הגבוהה". לדבריו, תוכניות דומות פועלות זה שנים במדינות אירופה ובארצות הברית, והשינוי יאפשר לבני קבוצות חברתיות מוחלשות נגישות להשכלה הגבוהה האקדמית - שלרוב נמנעת מהם.

אחרי הצבא החליט אבי כהן, המשמש כיו"ר אגודת הסטודנטים במוסד שבו הוא לומד, לקחת את עצמו בידים: "התקדמתי רבות מבחינה רוחנית. ללא הלימודים, הייתי עובד כמפעיל באיזשהו מפעל פה בדרום". ואולם, לדבריו, "אנחנו לומדים תמישה ימים בשבוע, כארבעים שעות שבועיות, אבל כשאנחנו מגיעים ללימודים אקדמיים - אף אחד לא מכיר בכך".

המחקר בדק מדגם ארצי של 2,445 סטודנטים הלומדים במסגרת על-תיכונית. נמצא כי הכנסת משפחות הסטודנטים במוסדות העל-תיכוניים היא ממוצעת או מתחת לממוצע, בעוד שהכנסת תלמידי האוניברסיטאות והמכללות היא ממוצעת או מעל הממוצע. כמו כן, באופן לא מפתיע, פחות סטודנטים על-תיכוניים נהנים מתמיכת משפחה במימון שכר הלימוד: 25% מהסטודנטים לעומת כ-45%

במכללות ובאוניברסיטאות. מהמחקר עולה כי כיום, במקרים מסוימים, יכולים הסטודנטים העל-תיכוניים לקבל הכרה אקדמית בעבור חלק קטן מהקורסים שלמדו. ואולם הרבר נעשה כדי עבר, בתום הלימודים, כשלכל מכללה או אוניברסיטה יש מדיניות משלה להכרה בקורסים. על פי הצעת החוקרים, יש לערוך בדיקה מקיפה של כל הקורסים הנלמדים במסגרת הלימודים העל-תיכוניים, ולאלה שיענו על הדרישות האקדמיות - לקבוע מספר נקודות זכות אקדמיות שניתן לקבל בשבילם. כך, עם ההרשמה ללימודים תינתן לסטודנטים רשימת קורסים שתכלול פירוט של מספר הנקור

ההכרה במוסדות העל-תיכוניים

המציב כיום

הכרה בדיעבד

לעתים מקבלים סטודנטים במוסדות העל-תיכוניים הכרה אקדמית בעבור חלק מהקורסים, אך רק עם תום לימודיהם

מדיניות לא אחידה

לכל מכללה או אוניברסיטה יש מדיניות משלה להכרה בקורסים על-תיכוניים, אך גם באותו המוסד היא אינה תמיד אחידה

חוסר מודעות

מרבית הסטודנטים כלל אינם מודעים לאפשרות קבלת נקודות הזכות, ובפועל האופציה כמעט שאינה מנוצלת

המליצות והמחקר

בדיקה מקיפה

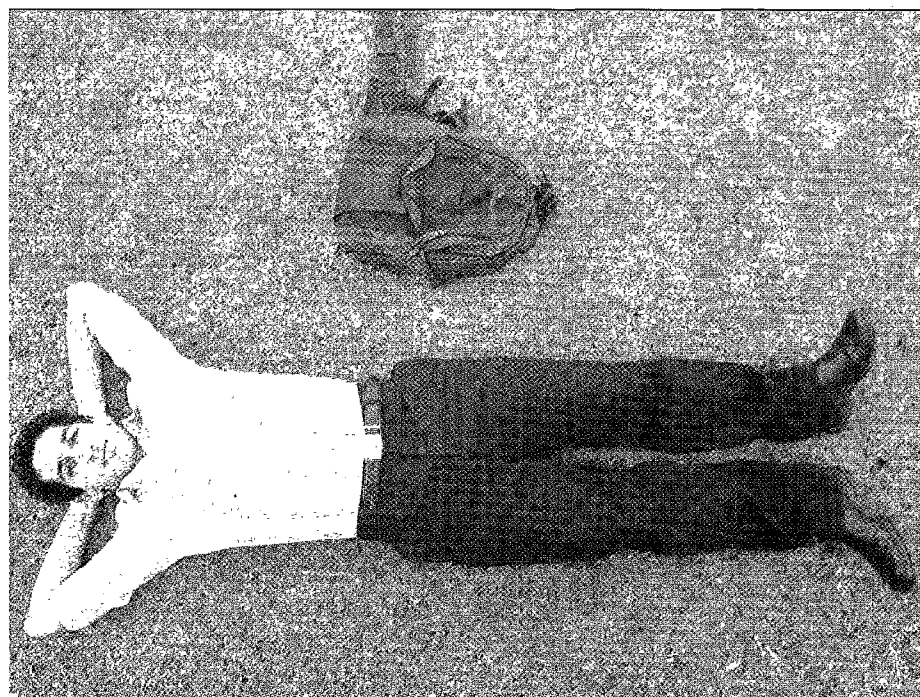
לערוך בדיקה של כל הקורסים העל-תיכוניים, ולאלה שיענו על הדרישות האקדמיות - לקבוע מספר נקודות זכות

רשימת קורסים

לתת לסטודנטים מראש רשימת קורסים, שתכלול פירוט של מספר נקודות הזכות האקדמיות שמעניק כל קורס

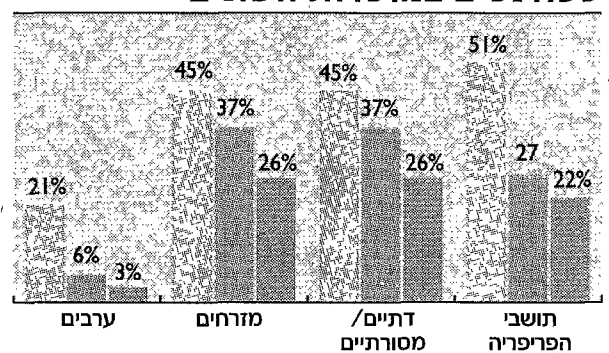
השלמת נקודות

עם תום הלימודים, יוכלו הסטודנטים להשלים את הנקודות החסרות ולקבל תואר ראשון

אלון שלו, סטודנט להנדסאות חשמל ואלקטרוניקה במכללת נגניה, אתמול. תצלום: דודו בכר

סטודנטים במוסדות השונים

חינוך על תיכוני: מכללות המעניקות תואר ראשון. אוניברסיטאות מקור: מחקר "המגזר הלא מוכר", מאת הפרופ' אברהם יוגב

הקורס הראשון ייפתח במארג

תוכנית המעודדת אקדמיזציה של הסטודנטים העל-תיכוניים להנדסאות תיפתח בסמסטר ב' במוסדות שונים בארץ. התוכנית פתוחה בפני כלל ההנדסאים, ואורכה שלוש שנים: שנתיים של לימודים לתעודת הנדסאי ועוד שלושה סמסטרים נוספים של לימודים באוניברסיטה הפתוחה. בסופה יקבלו הסטודנטים תואר ראשון ב"מרעי החברה בהדגשת ניהול" מהאוניברסיטה הפתוחה. חסרונה של התוכנית הוא עלותה, אומר שמעון רוד, מהמכון הממלכתי להכשרה בטכנולוגיה ובמרע במשרד התעשייה המסיח והתעסוקה: עלות כל קורס באוניברסיטה הפתוחה מגיע לכ-2,000 שקלים, ועל ההנדסאים לקחת 16 קורסים. לדבריו, גם היום במקרים מסוימים יכולים הנדסאים לקבל מעט נקודות זכות אקדמיות עבור לימודיהם, אך המסלולים לעשות זאת אינם כרויים. "האופציה שלהם היתה לנסוע לחו"ל", אומר רוד, "שם הכירו בלימודיהם ללא בעיות".

תמרה טראובמן